

ЕСТЕТИКА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ

AESTHETICS OF MODERN UKRAINIAN LAW: RECONCEPTION THROUGH THE PRISM OF LEGAL HERITAGE

Рязанов М.Ю., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри загальної теорії права та держави
Національний університет «Одеська юридична академія»

Лисенко А.В., студентка II курсу за освітнім ступенем «магістр»
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглядається роль правової ідеології та її вплив на правову систему, особливості правової культури та правової спадщини в сучасній Україні. Аналізується зв'язок між правовим та естетичним вимірами, наголошуючи на їхній взаємодії та впливі на соціальне регулювання. Висвітлюється, як естетика в праві виступає культурно-ціннісним еталоном, що визначає рівень досконалості правової системи. Аналіз здійснюється крізь призму ідеологічного та культурного контексту, що розкриває індивідуальність та автентичність українського права.

Також, приділено увагу розгляду естетичного аспекту різних сфер правової дійсності в сучасній Україні. Зокрема, досліджується естетика таких базових категорій, як: юридичне мовлення, юридичне мислення, юридичний процес, юридичний текст, юридична символіка.

Проаналізовано сучасні виклики, які стимулюють процес дослідження та відокремлення національного правового досвіду від імпортованого. Метою цих процесів можна визначити, як очищення від всього зайвого, залишення лише конструктивного правового досвіду та збереження кращих аспектів української правової культури, що насичують її естетикою.

Аналіз естетичної складової правової спадщини здійснюється через вивчення її ключових артефактів та базових категорій, таких як правові звичаї, традиції, символи, правовий досвід, наукові теорії. Особлива увага приділяється артефактності правової спадщини, яка виступає її естетичним оздобленням і включає різноманітні об'єкти та явища правової сфери.

У статті розглядається естетична цінність правових традицій та акцентується на їх значенні у формуванні особливостей українського правового стилю, що визначається піднесенням матеріального над процесуальним та формуванням абстрактних нормативів у законотворчій діяльності.

Крім цього, стаття звертає увагу на естетику правової символіки, зокрема національних символів, як важливого аспекту культурно-семіотичної категорії правової системи. Їхній естетичний вимір вбачається у знаковому та абстрактному відображенні культури та історії нації, що втілює її характер та дух.

Ключові слова: правова спадщина, естетика права, правові інститути, естетика держави, символіка, правова пам'ять, культурний код права.

The article examines the role of legal ideology and its influence on the legal system, features of legal culture and legal heritage in modern Ukraine. The connection between law and aesthetic dimensions is analyzed, emphasizing their interaction and influence on social regulation. It is highlighted, how aesthetics in law acts, as a cultural and value standard that determines the level of perfection of the legal system. The analysis is carried out through the prism of the ideological and cultural context, which reveals the individuality and authenticity of Ukrainian law.

Also, attention is paid to consideration of the aesthetic aspect of various spheres of legal reality in modern Ukraine. In particular, the aesthetics of such basic categories as: legal speech, legal thinking, legal process, legal text, legal symbolism are investigated.

Modern challenges that stimulate the process of research and separation of national legal experience from imported ones are analyzed. The purpose of these processes can be defined as cleaning from everything redundant, leaving only constructive legal experience and preserving the best aspects of Ukrainian legal culture that saturate it with aesthetics.

The analysis of the aesthetic component of legal heritage is carried out through the study of its key artifacts and basic categories, such as legal customs, traditions, symbols, legal experience, scientific theories. Special attention is paid to the artifactual nature of the legal heritage, which serves as its aesthetic decoration and includes various objects and phenomena of the legal sphere.

The article examines the aesthetic value of legal traditions and emphasizes their importance in the formation of the peculiarities of the Ukrainian legal style, which is determined by the elevation of the material over the procedural and the formation of abstract standards in law-making activity.

In addition, the article pays attention to the aesthetics of legal symbols, in particular national symbols, as an important aspect of the cultural-semiotic category of the legal system. Their aesthetic dimension is seen in the symbolic and abstract reflection of the culture and history of the nation, embodying its character and spirit.

Key words: legal heritage, aesthetics of law, legal institutions, aesthetics of the state, symbolism, legal memory, cultural code of law.

Постановка проблеми. Розвиток українського права перебуває на складному, переломному етапі утвердження власної ідентичності на правовій панорамі світу. Триває процес переосмислення базових ідеологічних наративів та свого роду переорієнтація на західну парадигму праворозуміння і правової культури. При цьому, ключовим та обов'язковим виявляється врахування і піднесення власних, притаманних виключно українській правовій системі рис, що обумовлені звичаями, традиціями та багатограничними здобутками національної правової спадщини.

Необхідність вищенаведених трансформацій зумовлена симбіозом зовнішніх і внутрішніх факторів, серед яких інструментальне значення відіграють глобалізаційні

процеси, євроінтеграційний вектор розвитку та складна соціально-політична ситуація нашої країни.

Наразі українська правова система переживає свого роду «епоху Ренесансу», відбувається відродження власної самобутності крізь призму глибокого аналізу та переоцінки правової спадщини і тотальної відмови від деструктивної її частини, пов'язаної з радянським минулим. Цей етап супроводжується низкою активних трансформаційних процесів, зокрема переосмислення, лібералізація, імплементації, інновації тощо.

Триває процес формування сучасного, модернізованого українського права, з переосмисленими цінностями та інтерпретованою до сучасних реалій ідеологією і правовою культурою.

Саме через фундаментальний аналіз правової спадщини, розглянутої крізь призму ідеологічного та культурного компонентів правової системи, пропонується розкрити всю глибину естетичного виміру українського права, його унікальність, самотність та неповторність.

Проблематика, пов'язана з естетичним виміром права, естетикою в праві, співвідношенням права та естетики, почала досліджуватись і сприйматись як напрям, що заслуговує наукової оцінки, відносно нещодавно, тому поки відсутній великий масив доктринальних напрацювань з цієї тематики. При цьому, пошук естетичного в праві саме через ґрунтовний аналіз і переосмислення національної правової спадщини є принципово новим в науковій доктрині.

У зв'язку з цим, дослідження вищезгаданої проблематики є доволі актуальним напрямом для наукових досліджень.

Викладення основного матеріалу. Контури нового світового устрою, глобалізаційні процеси та безпосередньо соціально-політична ситуація нашої країни детерминували масштабні процеси переосмислення та трансформацій, які торкнулися всіх без винятку сфер функціонування нашої держави.

Найбільш потужні екзистенційні виклики постали саме перед правовою системою, адже будучи одним з найцінніших досягнень культури та цивілізації, правовий інструментарій повинен корелюватися зі змінами, що відбуваються в суспільстві, співвідноситись з його інтересами, відповідати критерію актуальності та вимогам міста і часу.

Попри чисельність проблемних аспектів організації та діяльності інституційних та нормативних елементів національної правової системи, на особливу увагу заслуговує ідеологічний та культурний її компоненти. Правова ідеологія та правова культура слугують свого роду фундаментом для всіх інших складових правової системи, вони визначають набір цінностей, що «сповідуються»; відображають існуючий стан правовідносин; впливають на правову свідомість суспільства; задають вектори розвитку всього правового механізму та виступають орієнтиром в його діяльності.

Правова ідеологія, будучи визначальним, первинним елементом по відношенню до всієї правової дійсності, свого роду її «лейтмотивом» та орієнтиром, обумовлює і впливає на кожну деталь правової системи, в тому числі визначає і особливості правової культури.

Підґрунтям, історичною базою та своєрідною «пам'яттю» для правової культури виступає правова спадщина. Правова спадщина сучасної України – це сукупність висновків, понять, зв'язків, правових цінностей, правових інститутів, юридичної практики, що є результатом правового досвіду, який перебуває у розпорядженні поточного покоління як його надбання (власність) [1, с. 127]. Національна правова культура кожного конкретного моменту містить власну правову спадщину і одночасно творить її [2, с. 26].

Саме крізь призму ідеологічного та культурного вимірів найбільш повно і глибоко розкривається вся індивідуальність та автентичність естетики українського права, що обумовлена правовим менталітетом, правовими звичаями, традиціями та всіма артефактами національної правової спадщини.

На перший погляд, «право» та «естетика» – кардинально різні категорії. Право – категорія нормативна, їй притаманні імперативність, формалізованість, жорсткі рамки, загальнообов'язковість, об'єктивність, суворість, чіткість, конструктивність. Естетика виступає перш за все творчою категорією, для неї характерні ілюзорність, романтизм, легкість, суб'єктивність, індивідуалізованість, емоційність. Попри вищезазначене, феномен естетики також не позбавлений ознаки нормативності.

Естетичні норми відрізняються від правових характером формалізованості, ступенем жорсткості стандартів, специфікою засобів забезпечення, особливістю формування, характером відповідальності за недотримання та суттєвою залежністю їх сприйняття від суб'єктивного фактору. Але і право, і естетика мають свої закони, принципи, цінності, стандарти, способи вираження, сферу впливу та виступають невід'ємними елементами в механізмі соціального регулювання.

В той же час, естетична складова наявна в усіх без винятку сферах і проявах правової реальності. Взаємодія форм суспільної свідомості – це об'єктивний закон розвитку. Але естетична форма суспільної свідомості, як виразник чуттєвої культури особистості, має особливий формуючий вплив на всі інші [3, с. 111].

Можна стверджувати, що естетика в праві виступає його культурно-ціннісним еталоном, чим вищий показник естетики, тим вища міра досконалості права.

Естетичними гранями окантовані чимало аспектів правової дійсності, розглянемо деякі з них:

– *естетика юридичного мовлення.* Юридичне мовлення повинно бути не просто формальною послідовністю словесних аргументів, а справжнім витвором ораторського мистецтва, характеризуватись конструктивністю, інформаційною насиченістю, чіткістю і супроводжуватись вмілим та доречним апелюванням понятійно-категоріальним апаратом;

– *естетика юридичного мислення.* Юридичне мислення в теоретичному аспекті розглядається як активний процес узагальненого й опосередкованого освоєння правової дійсності, націлений на розкриття її закономірних зв'язків, а також спосіб створення системи правових абстракцій – категорій, понять, принципів і конструкцій, за допомогою яких сприймаються правові явища [4, с. 26];

– *естетика юридичного процесу.* Юридичний процес метафорично можна порівняти з полем битви, на якому боротьба ведеться за справедливість. Це чітке, послідовне, процедурне дійство, ціль якого – досягнення правосуддя як істинної мети та ідеалу права. Варто зазначити, що естетика феноменів «справедливість» та «правосуддя» заслуговує бути розглянутою не тільки крізь призму юридичного процесу, а і окремо, оскільки дані категорії повністю відповідають статусу правових ідеологем;

– *естетика юридичного тексту.* В даному контексті поняттям «юридичний текст» пропонуємо охопити процесуальні юридичні документи, правову доктрину і законодавчі акти. Естетика процесуальних документів полягає перш за все в їх помірній лаконічності, чіткості використаних формулювань, доречності лексичних зворотів і переконливості. Основними естетичними показниками правової доктрини виступають змістовна насиченість, глибина дослідження, проставлення необхідних акцентів в тексті шляхом використання сентенцій, максим, афоризмів та цитат, але при цьому зберігаючи лапідарність форми. Естетика законодавчих актів полягає в досконалості нормативних визначень та збереженні справедливості і балансу між інтересами держави та правами і свободами окремої особи;

– *естетика юридичної символіки.* Під юридичним символом розуміють закріплені законодавством держави умовні образи, відмітні знаки, які є ціннісно-культурними утвореннями, головним призначенням яких є формування образу права та держави як на національному, так і на міжнародному рівні [5, с. 24]. Так, наприклад, комбінація кольорів українського прапора не є випадковою, в ній «закодований» сакральний сенс, що символізує чисте, вільне блакитне небо та родюче поле, вкрите золотим колоссям пшениці;

– *естетика правової спадщини.* Правова спадщина дозволяє характеризувати внутрішній стан конкретної правової системи. Вона визначає самотність, оригінальність права окремої країни, окремої правової системи,

правової сім'ї, а також служить гарантом передачі родових ознак правової системи й, тим самим, забезпечує її цілісність, стійкість та відтворюваність [6, с. 120]. Правова спадщина втілена в різноманітних елементах (правових цінностях, традиціях, артефактах) закладених в основу кожної правової цілісності, за допомогою яких існує, функціонує і розвивається право [7, с. 4]. Вона виступає субстратом здобутків різних поколінь та епох, фундаментом правового розвитку і, свого роду, скарбницею для правової системи.

Правова спадщина має інструментальне значення для формування сучасного, модернізованого українського права. Вона органічно входить в систему правової культури, будучи, з одного боку, набором характеристик і способів розгляду самої правової культури, з іншого боку – її своєрідною «правовою пам'яттю» [8].

Таким чином, правова спадщина містить в собі кожен момент правового буття, зберігає величезний обсяг інформації і утворює так зване правове ДНК нації, а тому має фундаментальну цінність для формування нової, переосмисленої, інтерпретованої до сучасних реалій правової ідеології.

Сучасні виклики обумовили процес дослідження культурно-історичного «шельфу» національного права та свого роду «видобування» і диференціювання суто українського від нав'язаного і запозиченого, яке дисонує та викликає дисгармонію у функціонуванні вітчизняного правового механізму.

Метою вищевказаних процесів є позбавлення від всього «зайвого» і деструктивного та залишення лише конструктивного правового досвіду, збереження квінтесенції найкращих здобутків автентичної української правової культури, кожний прояв якої наповнений естетикою та окантований її гранями.

Естетичний аналіз правової спадщини доцільно здійснити через диференційований розгляд її основних артефактів та базових категорій, зокрема: правові звичаї, традиції, символи, правовий досвід, наукові теорії, доктрина тощо.

Артефактність правової спадщини – ознака, що сама по собі є її естетичним оздобленням. В праві, під артефактами можна розуміти «рукотворні» феномени правової сфери, спеціальні знакові засоби, за допомогою яких здійснюється трансляція інформації про правову реальність та формування культурно – правового коду нації.

Артефакт, в контексті правової спадщини, виступає узагальноюючою категорією, що позначає всі типи та варіації її об'єктів [9, с. 47].

Одним з таких об'єктів, зокрема, є **звичаї**, що виступають першоджерелами права, найдавнішими правовими пам'ятками та праобразами правових норм.

Звичаї можна сприймати як найяскравіший виразник правової культури того чи іншого рівня суспільного розвитку [10, с. 204]. Естетика та цінність правового звичаю вбачається, перш за все, у тому, що він відображає дух і характер нації, закріплює цінності та ідеали суспільства і слугує своєрідним індикатором моральності та глибини суспільної свідомості українського народу.

За радянський часів звичаєве право, як і будь які прояви автентичності української нації, знецінювалось, заперечувалось та заборонялось. Демократичні реалії сьогодення дають можливість відродити, регенерувати інститут правового звичаю та якісно збагатити сучасну правову систему, інтерпретованими на сучасний лад звичаями, що перевірені не одним поколінням українців.

Актуальним прикладом збереження та модернізованої інтерпретації правових звичаїв є звичаї введення війни. Донині образ українських військових асоціюється з козачеством; зберігається сакральне ставлення до війни, як до акту боротьби за власну свободу, незалежність та відновлення справедливості; незмінним лишається чесність

і чистота методів ведення війни; повага до ворога на полі бою, крізь призму власної честі та гідності.

Питання, пов'язані з дослідженням правової спадщини, вимагають звернення до сфери традиційного в праві, до **категорії правової традиції**, яка є комплексом глибоко укорінених й історично обумовлених уявлень про природу права, його ролі в суспільстві й правознавстві, про належну організацію й функціонування правової системи, а також про способи створення, застосування, вивчення, удосконалення права [11, с. 83].

Розповсюдженням є помилкове ототожнення категорій «правовий звичай» і «правова традиція», правовий звичай виступає зовнішнім виразом національних традицій, а традиції, в свою чергу – ціннісним та ідеологічним наповненням правового звичаю. Звичай завжди дає детальний припис вчинку, а традиція допускає варіативність та меншу формалізованість.

Естетична цінність правових традицій полягає в тому, що вони формують правовий стиль, який є основною характеристикою та визначальною особливістю правової сім'ї. Таким чином, Україні, як країні, що належить до романо-германського типу правової сім'ї, притаманна традиція піднесення матеріального над процесуальним, традиція формування абстрактних нормативів у законотворчій діяльності, а не накопичення нормативів досвіду судових рішень, що уособилось у формуванні в свідомості образу закону, де принциповим є його вплив на суспільні відносини, формування, віри в його справедливість, а не суто текст.

Ще однією культурно-семіотичною категорією правової системи виступають правові **символи**. Деякі аспекти юридичної символіки вже згадувались в нашому дослідженні, але символи, як продукти та наслідки правової спадковості, заслуговують бути розглянутими безпосередньо крізь її призму.

В даному контексті мова буде йти, перш за все, про національні символи, під якими розуміють сукупність певних ознак (знаків, звукових виразів тощо), які в лаконічній формі виражають національну ідею або декілька ідей історико-політичного характеру [12, с. 124]. Національні символи, у порівнянні з державними, є більш стародавніми, зберігають свою автентичність, не піддаються трендам модернізації і рідко підлягають нормативному закріпленню.

Естетика національної символіки вбачається в тому, що вона виступає знаковим, абстрактним відображенням культури та історії всього народу, втіленням характеру і духу нації. В одному символі може бути закодована ціла епоха, зі всіма її здобутками та досягненнями, зі всім болем і стражданнями, який пережив народ та зі всіма її наслідками, які «шрами» назавжди залишаються на образі нації.

Одним з найяскравіших феноменів символіки є український Тризуб, який з'явився у X столітті як родовий герб князя Володимира Великого, в 1918 році став знаком модерної української державності, а в 1992 році був затверджений як державний герб незалежної України. Тризуб – це не просто продукт геральдики, монограма, атрибут державної влади, чи державний герб, це саме той символ, який передусім асоціюється з Україною, без якого неможливо уявити нашу державу, який є уособленням триєдності свободи, волі і справедливості, народною гордістю та оберегом нації.

Таким чином, автентичне українське право в кожному своєму прояві та на кожному етапі свого розвитку містило і містить «феромони» естетики, що роблять його унікальним, самотутнім і неповторним.

Висновки. Глобалізаційні процеси та прагнення України інтегруватися до європейського правового простору викликали потребу переосмислення всієї державно-правової дійсності та сформували нове бачення укра-

їнського права, з інтерпретованою до сучасних реалій правовою ідеологією та системою цінностей.

Вищезгадані процеси супроводжуються тотальною відмовою від нав'язаних колишніми реаліями деструктивних правових ідеалів та переорієнтацією на західну парадигму праворозуміння і правової культури. При цьому, принципово важливо не повторювати колишніх помилок та не допускати повне копіювання західної моделі правопорядку, а імплементувати лише ті аспекти, які будуть гармонійно поєднуватись з нашою правовою культурою, підкреслювати та якісно доповнювати її. Відродження і формування сучасного українського права, першочергово, повинно базуватися на здобутках національної пра-

вової спадщини і відобразити баланс між повагою до історичних надбань та адаптованістю до викликів сучасності.

Українська правова культура в кожному своєму прояві містить естетичну складову, що окантовує своїми гранями всю сферу правової реальності. Естетику можна трактувати як науку про закони досконалості. Таким чином, естетика в праві виступає його культурно-ціннісним еталоном і чим вищий показник естетики, тим вища міра досконалості права.

Спираючись на вищевикладене, естетика сучасного українського права полягає в піднесенні автентично українських цінностей і формуванні національної правової системи на ідеологічній базі артефактів істинно-української правової спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко Л.В. Наступність (сприйняття та запозичення) в праві України: теоретичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 10. С. 125–130.
2. Оборотов, Ю.М. Традиції та інновації у правовому розвитку. *Психологія і суспільство*. 2004. № 1. С. 15–42.
3. Андрущенко Т.І. Естетика правової культури. *Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 січ. 2019 р. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 111–113.
4. Скуріхін С.М. Правове мислення: поняття та підходи класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 41. Том 1. С. 25–28.
5. Мішегліна В.М. Дослідження юридичної символіки: семіотичний підхід. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 1. С. 22–25.
6. Рязанов М. Ю. Правова спадщина: питання інтерпретації. *Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті проф. Ю. М. Оборотова*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 верес. 2021 р.) / за заг. ред. А. Ф. Крижановського. Одеса: Фенікс, 2021. С. 119–122.
7. Оборотов Ю.М. Категоріальний статус правової спадщини. *Матеріали Всеукраїнського круглого столу онлайн*. Одеса, 2018. С. 3–7. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11213/Круглий%20стіл%20Спадщина%20%28випр.%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
8. Рязанов М. Ю. Правова спадщина як складова правової культури. *Концептуалізація та використання правової спадщини*: матеріали Всеукр. круглого столу (м. Одеса, 26 грудня 2018 р.,). URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11604/Рязанов_тезиСп.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9. Рязанов М. Ю. Артефактність правової спадщини. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Гельветика, 2021. Т. 1. С. 46–49.
10. Озель В.І. Звичай у системі права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 201–205.
11. Рязанов М. Ю. Велика та мала традиції у правовій спадщині України. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 1. С. 83–86.
12. Мішегліна В.М. Внутрішні та зовнішні функції державних символів. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 1. С. 123–127.